

Етнічний склад населення Новослобідського козацького полку¹

Новослобідський козацький полк (1752–1764) – створена за ініціативою російського уряду та підконтрольна йому військова адміністративно-територіальна одиниця, яка розташовувалася у межиріччі Дніпра й Південного Бугу, в їх середній течії. Заселення цього регіону, так званих “Задніпровських місць”, відчутно пожвавилось у 1710–1740-х роках, за рахунок вихідців з Гетьманщини та “Польської України”. За переписом 1745 року на території “Задніпрянщини” вже мешкало близько 20 тисяч осіб. Російський уряд, проводячи свою колонізаційну політику, у 1752 році відвів ці землі, вже заселені в основному українцями, для заснування Нової Сербії. Українському населенню було наказано залишити рідні місця у 6-місячний термін. Тим же наказом місцевому населенню було дозволено, починаючи з 1753 року, селитися південніше Нової Сербії на 30 кілометрів углиб запорозьких земель або повернутися назад у Гетьманщину. Більшість мешканців Задніпров'я (2836 дворів) погодилися на перше. Так було покладено початок Новослобідському козацькому полку. Населення полку динамічно зростало. Якщо на 1754 рік в поселеннях Новослобідського козацтва мешкало 6246 осіб чоловічої статі, то на 1763 до складу новослобідського козацтва входило вже 19625 осіб чоловічої статі, які проживали в 38 населених пунктах. Полк був повністю підпорядкований російському командуванню, котре розташовувалося у фортеці Св. Єлизавети.

Значний час погляди російської і української історіографії на етнічний склад населення Новослобідського полку були неоднозначними. Російські історики-аматори А.Скальковський, О.Шмідт, хоча і не заперечували той факт, що в Новослобідському полку жило і українське населення, але вважали, що переважав неукраїнський елемент – росіяни, молдавани, болгари, волохи. З

¹ Стаття була опублікована: Дідик С.С. Етнічний склад населення Новослобідського козацького полку // Збірник тез наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених 2007 р. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. – С. 51–54.

ними не погоджувалися українські історики С.Шамрай, Н.Полонська-Василенко, вони були впевнені, що українці з самого початку існування полку чисельно домінували в етнічному складі Новослобідського поселення.

Українці становили більшість в Новослобідському формуванні. Той факт, що більшість населення “Задніпровських місць”, з якого потім було засновано Новослобідське формування, було українським, дає нам підстави так вважати. Так, історик С.Шамрай проаналізувавши списки господарів, які осідали навколо фортеці Св. Єлизавети за 1757 рік робить висновок, що з 149 господарств, більшість – 133 були з українських територій – з Запоріжжя, Гетьманщини, Слобідської України, з Задніпровських сотень Миргородського полку. Також він проаналізував реєстр втікачів з Потоцької сотні Миргородського полку. За цим реєстром, з 86 господарів з родинами, які втекли, 72 з них осіли в Новослобідському полку.

Н.Полонська-Василенко вважала, що в Новослобідський полк переходить людність з Нової Сербії, оскільки указами Сенату було заборонено селитися українцям в Новій Сербії. Пізніше, значний відсоток населення в Новослобідському полку склали переселенці з Лівобережної України і Слобожанщини. До полку тікало населення навіть з далеких сотень – з Хорольської, Сорочинської, Шишацької, Власівської, Кременчуцької, Потоцької. Вихідці з Запорізьких Вольностей також селилися в Новослобідському полку. Так, в 1760 році комендант фортеці Св. Єлизавети і патрон Новослобідського козацтва М.Муравйов наказав не приймати “убегающих из Сечи без паспортов”. Правобережна Україна давала основну масу переселенців, але дуже часто ця територія була лише “переходовим фільтром” для втікачів з Лівобережної України. Тобто, значна частина втікачів з Гетьманщини і Слобожанщини спочатку тікала на підпольські українські території, де мешкала певний час, а потім верталася в межі Російської імперії під виглядом втікачів з Польщі, спокійно селилися собі в Новослобідському полку і користувалися усіма пільгами, як і справжні втікачі-українці з Польщі та старожили “Задніпровських місць”.

Навіть російський дослідник В.Кабузан вважає, що новоутворений Новослобідський козацький полк заселявся переважно українцями. Дослідник

наводить такі дані: на 1754 рік в полку було 1559 родин з Нової Сербії; 52 – прибули з Польщі, 6 – було з Молдавії. В 1754 році з збільшенням населення полку, збільшується і кількість родин: до 2453 – з Нової Сербії, до 269 – з Польщі, до 8 – з Молдавії, а 13 родин – вихідці з земель Війська Запорізького. На початку 1758 року, коли вже завершилося переселення українців, в полку кількість переселенців з Нової Сербії становила 2813 родин: з Польщі – 451 українських родин і 179 родин російських розкольників, та 58 родин з Запоріжжя. В 1759–1762 роках населення Новослобідського формування зростало в основному за рахунок українців-втікачів з Правобережної України, російських розкольників та іноземних переселенців. Відсутність переселенців з Малоросії пояснюється заборонаю уряду приймати в Нову Сербію і в Новослобідський полк малоросіян – тобто українців з Гетьманщини і Слобожанщини.

Другою значною етнічною групою в Новослобідському поселенні були росіяни, а точніше російські старовіри-розкольники, які через переслідування повтікали за кордон – в Польщу, Литву, Молдавію. А.Скальковський зазначає, що між 1750 і 1760 роками на землі колишніх “Задніпровських місць” в Нову Сербію і Новослобідський полк прибула значна партія розкольників. Вони оселилися в форштаті фортеці Св. Єлизавети. Старовірів було настільки багато, що вони заснували кілька великих сіл і склали 1-й купецький стан. О.Шмідт погоджується і додає, що внаслідок проголошення маніфесту 1755 року, який дозволяв розкольникам повернутися в межі Російської імперії, з Польщі і Молдавії почало вертатися багато старообрядців. Вони оселилися в форштаті фортеці Св. Єлизавети. Він впевнений, що саме наплив російських розкольників поклав початок купецтву в краю. В Новослобідському поселенні жило 2370 душ старообрядців, але це загальна кількість розкольників, які оселилися на території полку з 1750-х і аж до 1767 року. Ця цифра досить невелика, якщо її порівняти з кількістю української людності.

Н.Полонська-Василенко висловлює думку, що росіяни-старовіри займали значне місце в етнічному складі Новослобідського полку. Про це говорить вже той факт, що старовіри мали свого начальника і заснували окремі від української людності поселення.

Чимало було в полку населення з земель, які були під владою Османської імперії – молдавани, волохи, болгар. Так, А.Скальковський подає данні, що протягом 1753–1765 років було виведено до 1800 осіб обох статей з задніпровських молдаван. О.Шмідт називає і інші народності, які селилися коло фортеці Св. Єлизавети – це люди “с берегов Дуная” тобто молдавани, волохи, може і румуни.

Н.Полонська-Василенко наводить приклад, що в 1761 році комендант М.Муравйов запитував російський Сенат, чи можна прийняти на службу в Новослобідський козацький полк і оселити поміж українським населенням партію волохів. Сенат дав свій дозвіл.

Історик О.Посунько згадує, що в 1752 року в Нову Сербію переселилася значна кількість молдован, румунів, греків. А частина молдаван з цієї партії були оселені в Новослобідському полку.

На території Новослобідського полку оселялися і південні брати-слов'яни. Сербський дослідник Л.Церович вважає, що окрім вже згаданих категорій населення, в Новослобідському поселенні жили албанці і серби. Так, в полку мешкало 700 сербських родин. Це близько 3000 членів родин. Цікаво і те, що Новослобідським полком певний час командував серб за етнічним походженням М.Одобаш.

Підводячи підсумки, треба відзначити, що Новослобідський козацький полк відзначався строкатістю етнічного складу. Переважну більшість населення полку становили українці. Другою чисельною етнічною групою були російськи старовіри-розкольники з Польщі і Литви. Чимало осіло в полку молдаван, волохів, болгар, сербів. В Новослобідському поселенні жила незначна кількість румун, греків, албанців і напевне євреїв. Важко переоцінити вплив представників цих народів на розвиток землеробства, скотарства і торгівлі Південної України. Так, болгар принесли досить високу культуру садівництва і городництва, вихідці з Запоріжжя поширили свій досвід в справу розведення худоби, а старовіри-розкольники і греки багато зробили для розвитку торгівлі в регіоні. Отже, представників кожного з згаданих народів внесли свою частку в справу заселення і економічного освоєння південного регіону.